

**Sema Aslan Demir, Türkçede İsteme Kipliği:
Semantik-Pragmatik Bir İnceleme, Grafiker Yayınları,
Ankara 2008, 200 s., ISBN 978-975-6355-27-5
Gülcan Çolak Bostancı***

Sesten cümleye dek dildeki her bir birim, dil bilgisel işlevler taşımakla birlikte dilin asıl gayesi olan “anlam”ı iletmek ve belirginleştirmek adına çeşitli niteliklere sahiptir. Dildeki birimlerin anlamsal yetkinliği, içinde buldukları bağlamın gücüyle sağlamlık kazanmaktadır. Yalnız başına tek bir karakteristik anlamı olmayan “*hi*” ünlemi, yer aldığı dilsel, durumsal, toplumsal ve psikolojik bağlama göre “*merak etme*”den “*zoraki kabullenme*”ye dek birçok anlam özelliğine sahip olabilmektedir. “*Sana bu kalemi kim verdi, hi?*” cümlesindeki “*hi*” ile kendisine “*Burada kanun benim, kendini ona göre ayarla, anladın mı?*” diyen birinin karşısında, vurgu ve tonlama libaslarına bürünerek söylenen “*Hi.*” aynı anlama sahip değildir. Aynı şekilde cümleler, kelimeler, ekler, hatta suskunluğun kendisi bile bağlamın çeşitli hâlleri içinde farklı anlamsal içerikler kazanabilmektedir.

Türkiye Türkçesindeki dil bilgisel birimlerin kazanabilecekleri ve taşıyabilecekleri anlam içeriklerini belirlemek, betimlemek ve gerektiğinde uygulamalı araştırmalarla sınıflandırmak, zor olduğu kadar anlamlı, gerekli ve dil biliminde ihtiyaç duyulan türde çalışmalardır.

Sema Aslan Demir’in “*Türkçede İsteme Kipliği: Semantik-Pragmatik Bir İnceleme*” adlı kitabı da “*isteme*” anlam alanını oluşturan “*emir, istek, rica, yalvarma*” alt anlam alanlarının “*morfolojik*”, “*sözlüksel*”, “*sözdizimsel*” ve “*söyleme dayalı*” dil bilgisel işaretleyicilerle (dil bilimsel aracı) nasıl ifade edildiklerini belirleyip yorumlaması açısından önem taşımaktadır. Hacettepe Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü’nde kabul edilen “*Türkiye Türkçesinde İsteme Anlam Birimi: Dilbilgisel ve Toplum Dilbilimsel Bir İnceleme*” adlı doktora tezinin kitaplaştırılmış biçimi olan çalışmada, morfolojiden söyleme farklı dil birimleri “*isteme*” anlamını karşılayabilme durumlarına göre sınıflandırılmıştır. Ayrıca “*anlamlandırma süreci*” iletişimin aktörleri, toplumsal ve durumsal bağlamlar göz önünde bulundurularak incelenmiştir.

* Yrd. Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Teknikokullar/Ankara. gulcanbs@gazi.edu.tr

Kitabın *giriş* kısmında çalışmanın amacı ve işleyiş süreci belirtilmiş, Türkçede “*isteme*” üzerine yapılmış ön çalışmalar tanıtılmış, çalışmayla ilgili temel kavramlara değinilmiştir. Kitabın iki ana eksenini oluşturan “*isteme semantiği*” ve “*isteme işaretleyicileri*” kavramlarının örneklerle açıklanması, kitabın mantığının kavranması açısından okurlara kolaylıklar sunmaktadır. Çalışmanın teorik temelini oluşturulmasında yabancı kaynaklardan büyük oranda yararlanılsa da bu teorik temellere, Türkiye Türkçesinin *isteme* anlam alanını yerleştirmek yerine çalışmanın kendi teorisinin tasarlanması ve Türkiye Türkçesi için “*isteme kipliği modeli*” oluşturulması, eseri özgün ve yol açıcı kılmaktadır. Demir, kitabın girişinde söz konusu modelde yararlanılan “*kiplik, toplum dilbilimi ve pragmatik*” alanlarıyla ilgili teorik bir yapı da sunmuştur.

Kitap “*Emir*”, “*İstek*”, “*Rica*”, “*Yalvarma*” olmak üzere dört bölüme ayrılmıştır. “*İsteme*” kipliğinin alt alanlarını oluşturan her bir bölümde, söz konusu anlam alanlarının, *isteme* semantiğinde nasıl yer aldıkları ve “*tamamlayıcılar*”ı; görünüş, zaman, kişi kategorileriyle ilişkileri ve morfolojik, sözlüksel, sözdizimsel ve söyleme dayalı dil bilimsel işaretleyiciler kanalıyla nasıl ifade edildikleri ele alınmıştır.

“*Emir*” alt alanının ele alındığı birinci bölümü biraz açarak izlenen yok hakkında fikir edinmek mümkündür. Öncelikle “*emir semantiği*” izah edilmiş ve onu oluşturan “*tamamlayıcılar*” çözümlenmiştir. “*Buyurucu ve eyleyiciden oluşan iletişim ortamı*”, “*buyurucudan eyleyiciye yönelen buyruk*”, “*yüksek dereceli empoze*”, “*yönlendiricilik*”, ve “*buyurmanın üstünlüğüne dayanan güç ilişkisi*”nden oluşan tamamlayıcılar açıklanarak bir anlam alanı oluşturulmuştur (s.32).

Demir, emir semantiğine açıklık getirdikten sonra emir semantiğinin dil kategorileri ile ilişkisini incelemiştir. Emir kipinin morfolojik bir kategori, emir kipliğinin ise emrin ifadesiyle ilgilenen semantik bir alan olduğunu belirtmiş, emir kipi için kullanılan fiil çekimlerinin emrin tek morfolojik işaretleyicisi olmadığına dikkat çekmiştir. “*Yarın buraları temizlersin!*”, “*Derhal oradan ayrılıyorsun!*”, “*Bu işler yarına hazır olacak!*” gibi cümlelerde farklı kipler olan “-Ar”, “-(X)yor”, “-AcAk” biçimbirimlerinin ortak bir şekilde emri kodladığı (s.35) vurgulanmıştır.

“*Emir ve görünüş-zaman ilişkisi*”nde gramatikal zaman ile ontolojik zaman ayrımı yapılmış, emir semantiğinin gramatikal ve ontolojik zamana olan bağımlılığı, geleceklik ve sonralık zamanına vurgu yaptığı izah edilmiştir. Emir-kişi ilişkisi, iletişim ortamı bağlamında her bir kişiye göre tartışılmıştır.

Emir semantiğinin dil bilimsel işaretleyicilerle nasıl ifade edildiği örneklerle değerlendirilmiş ve yorumlanmıştır. Yazar her bir bölümde, dil bilimsel işaretleyicilerin nasıl anlam alanı oluşturduklarını alt başlıklarla titizce

değerlendirmiştir. Diğer bölümlerden de örneklerle “*dilbilgisel işaretleyiciler*” konusunda yazarın izlediği yönteme açıklık getirebiliriz.

“*Morfolojik işaretleyiciler*”, kip ekleridir. Bu eklerin isteme anlam alanını ifade etmede ne tür morfosemantik bağıntılarla ve bağlamsal koşullarda etkili olduğu her bir alt anlam alanında tartışılmıştır (s.19).

“Fıtnat Hanım nasıl? Kendisine *lütfen selam söyleyin.*” ile “Pencereyi *kapatır mısın?*” cümlelerinde olduğu gibi “-(y)Xn” ve “-(X/A)r + soru edati” farklı morfolojik işaretleyicilerdir, fakat ortak bir şekilde rica semantiğini oluşturmaktadır (s.152,153).

“*Sözlüksel işaretleyiciler*” isteme anlam alanını kodlayan fiillerden (emret-, dile-, rica et-, yalvar-, iste-), doğrudan istemeyi kodlamasa da dil içi bağlamda anlamlandırma sürecini etkileyen birimlerden (derhal, hemen, Allah aşkına, kurban olayım, lütfen) oluşmaktadır (s.19).

“İhale koşullarının yeniden gözden geçirilmesini *talep ediyorum.*”, “Genç çiftlere ömür boyu mutluluklar *dilerim.*” ve “*Keşke gelseydin, çok eğlendik.*” cümlelerinde görüldüğü gibi “talep et-“ ve “dile-“ fiilleri (s.127); yüklemi “-sA” ile çekimlenmiş cümledeki “*keşke*” kelimesi, sözlüksel işaretleyiciler olarak kiplik aktarımı gerçekleştirmişlerdir (s.132)

“*Sözdizimsel işaretleyiciler*”, istemenin belirli bir dizim biçimi ile öne çıkarıldığı ya da dikkat çekici bir söz dizimine sahip olan işaretleyicilerdir (s.19). “*İsterim ki bulutlar ağlasın, çocuklar ağlamasın.*” cümlesinde görüldüğü gibi bu tür dizgelerde “*ki*”nin solunda “*iste-, dile-, arzu et-*” gibi leksikal öğelerden oluşan kiplik yüklem; “*ki*”nin sağında ise yüklemi genellikle istek, gönüllülük ya da farklı kip ekleriyle çekimlenmiş bağımlı bir cümle bulunmaktadır (s.134). “*Ne konuşasım var ne de yazasım. Susup dinleyesim var âlemi.*” cümlesinde de “-AsI + iyelik eki+ var” yapısı ile isteme anlamı verilmiştir (s.136).

“*Söyleme dayalı işaretleyiciler*”, söylem stratejileridir. Burada kip eki, sözlüksel öge ya da söz dizimsel yapıdan öte iletişim ortamında ortaya çıkan ifadeler söz konusudur. Pencerenin kapatılmasını isteyen kişinin “*İçerisi çok sıcak oldu*” ifadesi, söyleme dayalı işaretleyici işlevindedir (s.19).

Dil bilgisel işaretleyiciler aracılığıyla nasıl anlam alanları oluşturulduğu açıklanıp örnekledikten sonra her bir bölüm sona ermektedir. Bölümlerde tartışılan veriler, *sonuç* kısmında değerlendirilmektedir. Kitabın sonunda bir de terimler sözlüğü yer almaktadır.

Sema Aslan Demir’in eserini, sahasında önemli ve farklı kılan niteliklerden biri de çalışmanın verileridir. Ahmet Hamdi Tanpınar’dan Yusuf Atılgan’a dek Türk edebiyatının dil ustası yazarlarının roman ve hikâyelerinden alıntılar yapılmış, günlük hayattaki farklı iletişim ortamlarından, görsel kitle iletişim araçlarındaki programlardan konuşma örnekleri derlenmiştir.

Türkiye Türkçesindeki isteme semantiği eksenindeki alt anlam alanlarını betimleyen ve farklı gramatikal düzeylerdeki isteme işaretleyicilerini inceleyen bu çalışma, hem anlambilimi hem de işlevsel dilbilgisi çalışmalarında boşluk doldurucu örnek bir kitaptır. Ayrıca Türkçenin öğretiminde yararlanabilecek veriler ve sonuçlar da sunmaktadır. Türkçedeki dil bilgisel birimler ile pragmatiği bir arada değerlendiren bu tür çalışmalar, dilsel verileri katılımcı grupların da yorumladığı ve değerlendirdiği saha araştırmalarıyla desteklenip geliştirilebilir.

Dil dünyasındaki birimlerin dilsel, toplumsal ve durumsal bağlamlarda nasıl renk değiştirebileceğini gösterdiği, dilin çok katmanlı dünyasını anlamak ve anlamlandırmak yolunda farklı bakış açıları sunduğu için yazara ve kendisine destek olan bilim insanlarına teşekkür ederiz.